

THPTS:n kesäseminaari 2018 Sisällissodan jäljet 21.–22.8.2017, Työväenmuseo Werstas, Tampere, kooste abstrakteista aakkosjärjestyksessä

Ulla Aatsinki (Tampereen yliopisto): Vallankumouksellisen kasvatuksen teoria ja sen erilaiset käytännöt Työväen Järjestönuorten liitossa sisällissodan jälkeen

Esitelmässäni tutkin vasemmistolaisen työväenliikkeen kasvatustyötä sisällissodan jälkeen, lähinnä 1920-luvun Suomessa. Kasvatustyö oli ollut naisten vastuulla syksyyn 1917 asti, jolloin nuorisoliittolaiset valtasivat Ihanneliiton tilalle perustetun Työväen Järjestönuorten Liiton, ja käänsivät kasvatustyön tavoitteita ja toimintamalleja tiukan järjestäytyneeseen, jopa militaristiseen suuntaan. Nuorisoliittolaisten ja naisten kilvoittelu kasvatustyön periaatteista, malleista ja rajoista jatkui sisällissodan jälkeen, mikä näkyi osittain vielä 30-luvun alussa muun muassa suhtautumisessa lasten maanalaiseen työhön. Sotaorpojen tilanne ja valkoisten heihin kohdistaman poliittinen sosiaalistaminen pakotti kuitenkin yhtenäistämään rivit ja tavoittelemaan valta-asemaa työläislasten kasvattamisessa. Työväen Järjestönuorten toiminnalle ja tavoitteille luotiin selkeät raamit, joilla pyrittiin innostamaan lapset mukaan. Esitelmässäni tarkastelen näiden tavoitteiden käytännön toteutuksia ja tuloksia eri puolilla maata. Pohdin mitä ja miten lapsille opetettiin, millaisilla foorumeilla opetus tapahtui ja millainen vaikuttavuus opetuksella oli yksittäisten lasten, yhteisön ja yhteiskunnan näkökulmista. Aineistona käytän työssäni Työväen Järjestönuorten Liiton arkistoa (Kansan Arkisto), järjestön Punalippu-lehteä sekä 1920-luvulla olleiden lasten muistelmia (veteraanikansanedustajien ja muiden liikkeen aktiivien muistelmia).

Riina Haanpää (Turun yliopisto): Ajatteleva maisema – Merikarvian vuoden 1918 sodan muistin paikkoja kokemassa

Kirjailija Olavi Paavolainen lanseerasi *Synkkä yksinpuhelu* -teoksessaan käsitteen *ajatteleva maisema*. Tällä hän tarkoitti ennen kaikkea luonnon, ympäristön ja ihmismielen vastaavuutta. Ajatteleva maisema on vuorovaikutteinen tila, jossa yhtäällä maisema vaikuttaa ihmisen ajatuksiin ja toisaalta ihmisen mielentila heijastuu maisemaan. Ajatteleva maisema on tuntevaa maisemaa; se on ihmisen toimien, toiveiden, traumojen ja kärsimysten näyttämö. Maisema saattaa siis olla yhtä hyvin kaukainen koskematon kohde kuin täynnä ihmisen jättämiä historiallisia merkkejä, joita jälkipolvet tulkitsevat. (Riikonen, Hannu 1995: *Sota ja maisema. Tutkimus Olavi Paavolaisen 1940-luvun tuotannosta*. SKS: Helsinki. s. 116–125.)

Ajattelevan maiseman käsite yhdistyy luontevalla tavalla parhaillaan käynnissä olevaan Merikarvian vuoden 1918 sodan muistin paikkojen tarkasteluuni. Esitelmässäni pohdin, millä tavalla paikalliset asukkaat kokevat ja ovat kokeneet vuoden 1918 sodan tapahtumien ympäristöt, taistelupaikat, teloituspaiikat sekä viralliset ja epäviralliset hautapaikat: miten nämä paikat koetaan tai mitä niissä tunnetaan, miten niiden tapahtumia tulkitaan sekä millä tavalla kokemus paikoista rakentuu olemalla fyysisesti keskellä tapahtumien maisemaa.

Aineistona toimivat tapahtumapaikoilla maastossa suoritettujen kävelyjen aikana kertyneet haastattelut ja arkistoihin talletettu muistitieto.

Keskeisiä esitelmässäni käsiteltäviä kysymyksiä ovat:

- Millä tavoin ihminen toimii vuoden 1918 sodan tapahtumien paikoissa tuntijana ja havainnoijana sekä omien muistojensa ja historiansa varassa toimivana tulkitsijana?
- Mikä merkitys vuoden 1918 muistin paikoille muodostuu, kun ne rakentuvat nimenomaan tunnepohjaisista kokemuksista?

Paikan kokemuksesta ja paikkaan liittyvästä muistista syntyy merkityksellistä kulttuurista tietoa, jota tuottavat esimerkiksi paikalliset asukkaat ja ympäristön käyttäjät. Vuoden 1918 sodan tapahtumien tarkasteluissa on huomioitava myös tapahtumapaikkojen nykyinen ympäristö ja tämän ympäristön kokevien ihmisten luomat merkitykset. Kokemukset näistä muistin paikoista ovat ajattelevan maiseman tulkintaa.

Oona Ilmolahti (Helsingin yliopisto): Rauhaan paluu ja tunteet – työläislapset palautumisen ja ristiriitojen keskiössä

Kesäkuussa 2017 hyväksytyssä Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirjassani *Eheys ja ennakkoluulo – Työväenyhteisön ja kansakoulunopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta 1930-luvulle* tarkastelen sisällissodasta palautumista kansakoulunopettajiston ja helsinkiläisen työväestön välisen vuorovaikutuksen avulla.

Puheenvuoroni keskittyy ennen kaikkea elämän uudelleenrakentamiseen paikallistasolla Helsingin Sörnäisissä yhteisön mentaalisen resilienssin näkökulmasta. Miten tunneyhteisö(t) kaikesta huolimatta kykeni(vät) jatkamaan elämäänsä? Minkälaisia tunteita ja tunneturvapaikkoja ihmisillä oli? Miten yhdessä toimiminen auttoi rakentamaan elämää takaisin uomiinsa (bounce back) – tai pikemminkin luonnostelevaan uutta, parempaa maailmaa (bounce forward)?

Esityksen erityisenä mielenkiinnon kohteena ovat kouluikäiset lapset, joita käytettiin mentaalisen palautumisen apuvälineinä uutta tulevaisuushorisonttia rakennettaessa. Lapset olivat hyvin konkreettisesti eri ryhmien odotusten ja ristiriitojen polttopisteessä. He kuulivat useita eri selityksiä sodasta ja kantoivat myös omaa sotamuistoaan, johon usein liittyivät isän poissaoloon ja äidin ahdistukseen liittyvät tunteet, mahdollisesti myös isän menetys ja sotaorpouden leima. Lapsen omaa kokemusta peilataan heihin kohdistettuihin odotuksiin ja erilaisista sotatulkinnoista nousevaan hämmennykseen.

Esitys pureutuu sodan pitkäkestoisiin vaikutuksiin: sotatoimien päätyttyä ihmiset kantoivat vahvoja jälkiä sotakokemuksistaan, mutta esimerkiksi koulun piirissä niistä piti kouluhallituksen ehtylinjan mukaisesti virallisesti vaieta. Tämä synnytti tilanteen, jossa vaikeat tunteet purkautuivat ristiriitoina, joskus myös vihapuheena ja jopa väkivaltana. Esitys sivuaa myös sodan muistamiseen liittyvää problematiikkaa: miten ihmiset ja yhteisöt

selviytyvät silloin, kun kokemuksista, johon liittyy voimakkaita tunteita, täytyy virallisesti vaieta? Miten osin ristiriitaiset ja vaikeat tunteet, kuten katkeruus ja suru, voidaan yhteisöissä muokata uuden tulevaisuudenkuvan rakennusaineiksi? Teemaan liittyy oleellisesti myös työväenliikkeen jakautuminen ja siihen liittyvä suru vanhan yhtenäisyyden hajoamisesta. Myös odotushorisontit ja tulevaisuudenkuvat olivat sotatulkintojen ohella kriisin jälkeen jakautuneet.

Hannu Itkonen (Jyväskylän yliopisto): Varkauden vuoden 1918 tulkinat

Varkaus on piirtynyt vuoden 1918 historiankirjoitukseen erityiseksi tapahtumapaikaksi. Vailla itsenäisyyttä olleen ruukin alueella surmattiin kymmenisen prosenttia paikkakunnan miesväestöstä. Kuolleiden suhteellinen osuus on suurin väkilukuun suhteutettuna. Huomionarvoista on myös se, että varsinaisissa taisteluissa menehtyneiden osuus suhteessa kuolleisiin oli vähäinen. Näin ollen todellisuudessa menehtyneiden runsas määrä selittyi teloituksilla, joihin Varkauden vallanneet valkoiset joukot ryhtyivät välittömästi vallan anastettuaan.

Vuoden 1918 Varkauden tapahtumat jakoivat paikkakunnan vuosikymmeniksi kahden totuuden leireihin. Vielä 1960-luvun alussa professori Hannu Soikkasen kerätessä aineistoa Varkauden historiankirjoitukseensa oli vallalla vaikenemisen kulttuuri. Kansalaissodan tapahtumista ei haluttu ulkopuoliselle tutkijalle puhua. Asioita käsiteltiin kahdessa eri leirissä.

Varkauden tapahtumia on toki tulkittu eri yhteyksissä johtuen niiden erityisyydestä. Sodan alkuvaiheen mittavat teloitukset ovat synnyttäneet monenlaisia pohdintoja tapahtumien kulusta, toimijoista ja heidän motiiveistaan. Työväestön maahan lyömisen jälkeen valkoisen sankaruutta ylevöitettiin paraatein ja muistojulkaisuin. Työväestön tulkinat kanavoituivat kertomusperinteeseen, joka on jatkunut aina näihin päiviin saakka.

Tutkimuslähtöisesti Varkauden vuoden 1918 vaiheita ja tapahtumia on tarkasteltu eri yhteyksissä. Jo Hannu Soikkasen vuonna 1963 julkaisemassa Varkauden historiassa käsiteltiin tapahtumia sangen laajasti ajatellen aikakauden paikallishistorioita. Soikkanen ymmärsi myös eri osapuolten lähtökohtia sekä tapahtumien seurauksia. Myöhemmin vuoden 1918 tapahtumat ovat olleet esillä sekä laatimassani Varkautelaisten vuosisadat teoksessa että vuonna 2000 julkaistussa teoksessa ”Varkaus, Suomi ja vuosi 1918 - Kansallinen ja paikallinen vallankumous”. Julkaisu perustui vuonna 1998 toteutettuun Varkaudessa järjestettyyn ja runsaasti kuulijoita koonneeseen kansalaissotaseminaariin. Kyseisen seminaarin oheistapahtumiin - kiertoajeluun tapahtumapaikoille ja muistojumalanpalvelukseen - osallistui kolmisensataa henkeä. Paikallishistorioiden lisäksi myös muissa tutkimuksissa sekä kaunokirjallisissa teksteissä Varkauden tapahtumia on käsitelty.

Varkaudessa toteutetaan helmikuussa 1918 monimuotoinen taiteellis-tieteellinen vuoden 1918 tapahtumia käsittelevä tutkimushanke, johon ovat lupautuneet useat paikalliset toimijatahot. Mukana ovat paikalliset teatterit, museo, ammattijärjestöt, seurakunta sekä muutama muu taho.

Esitelmässäni tarkastelen Varkauden vuoden 1918 tapahtumia ja niistä esitettyjä eri aikakausien tulkintoja. Tavoitteenani on esittää, miten vuoden 1918 tulkinnat ovat vuosikymmenten mittaan muuttuneet, ketkä ovat olleet tekemässä tulkintoja ja millaiset intressit ovat sävyttäneet tulkintojen tekemistä.

Ilkka Jokipii & Virva Liski (Helsingin yliopisto): Sisällissodan pitkäaikaiset ja ylisukupolviset vaikutukset

Vuonna 2015 aineiston keruun aloittanut tutkimushanke lähestyy Suomen vuoden 1918 tapahtumien vaikutuksia uudesta näkökulmasta laajan henkilötason tietokanta-aineiston avulla. Aineisto sisältää arkistosta kerätyt tiedot noin 18 000 sisällissotaan osallistuneen henkilön sodanaikaisesta toiminnasta, mahdollisesta vankileirijasta ja sosioekonomisesta asemasta. Tämä perusjoukko on yhdistetty nykyaikaisiin rekisteriaineistoihin mikä mahdollistaa perusjoukon yksilöiden ja heidän jälkeläistensä tilastollisen seuraamisen nykypäivään asti. Elossa oleville jälkeläisille teetetään kyselyhaastattelu. Lähes koko 1900-luvun kattava aineisto tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden tarkastella sosiaalista muutosta yli ajan ja Suomen sisällissodan vaikutusta siihen.

Hanke jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäinen osio selvittää sodan ja vankileirijän vaikutusta sotasukupolven terveyteen ja kuolleisuuteen sekä ylisukupolvisia vaikutuksia jälkeläisten terveystulemissa ja elinajanodotteessa. Toinen osio tutkii sodan vaikutuksia arvoihin ja asenteisiin sekä niiden ylisukupolvista periytymistä. Kolmas osio tarkastelee sosiaalista liikkuvuutta ja sen muutoksia Suomessa viimeisen 150 vuoden aikana ja sisällissodan vaikutusta muutoksiin.

Esityksessämme kerromme tutkimusaineistostamme, sen keräyksestä, esittelemme tutkimusprojektimme suunnitelmia aineiston hyödyntämiseen sekä keskustelemme mielellämme aineistosta ja tutkimuksen mahdollisuuksista ja ongelmista. Pyrimme esittämään myös tutkimushankkeemme ensimmäisiä alustavia tuloksia.

Aineistosta

Aineiston perusjoukko käsittää vankileireiltä selvinneet, vähintään vuoteen 1973 eläneet entiset punavangit, jotka ovat hakeneet sosiaalihuoltokannalta korvausta. Joukon koko on 7698 henkilöä. Korvausta hakeneiden vuoden 1918 aikaiset tarkemmat tiedot ovat kerätty Valtiorikosoikeuden (VRO) ja Valtiorikosylioikeuden (VRYO) akteista Kansallisarkistossa. Data sisältää henkilöiden perustiedot (nimi, syntymäaika, syntymäpaikka, sukupuoli) sekä perheoloja, koulutusta, ammattia, sodanaikaista toimintaa ja punakaartiasemaa koskevat tiedot. Toinen tutkimusjoukko on koostettu valkoisen puolen entisistä sotilaista Vapaussodan Rintamamiesten Liiton (VRL) arkistosta. Tutkimushenkilöitä on noin 10 000, ja he ovat eläneet vähintään vuoteen 1934 asti. Heistä on kerätty samat sosioekonomiset ja sotaan liittyvät muuttujat kuin punavangeista. Suurin osa tästä ryhmästä on osallistunut sisällissodan aikana taisteluihin, mutta he eivät ole olleet vankileirillä. Entisistä punavangeista koostuva joukko on tunnistettu Väestörekisterikeskuksessa (VRK) kesällä 2016 ja yhdistetty

henkilötunnuksiin. Perusjoukon jälkeläisiä on tunnistettu 2327. Valkoisten osalta henkilöiden tunnistaminen väestörekistereistä on parhaillaan käynnissä. Henkilötunnusten avulla Tilastokeskus (TK) yhdistää datan väestönlaskentatietoihin, joista selviää joukon tarkempi sosioekonominen asema, kuten ammatti, työllisyys, tulotaso sekä asuin- ja perhemuodot. Tutkimuskäyttölupa on saatu myös Terveystieteiden ja hyvinvoinninlaitoksen (THL) poisto- ja hoitoilmoitusrekisteriin mukaan lukien erikoissairaanhoidon avohoidon, vaativien sydänpotilaiden ja psykiatrisen erikoisalalan potilastiedot vuosilta 1969–2016.

Marianne Junila (Oulun yliopisto): Armoton koulu – sisällissodan jäljet koulutyttöjen tulkinnoissa 1918

Sisällissodat haavoittavat poikkeuksellisella tavalla väestön taloudellista ja sosiaalista tilaa. Välittömimmin ja vakavimmin talouden rapautuminen ja sosiaalisen eriarvoisuuden jyrkentyminen vaikuttaa lasten ja nuorten hyvinvointiin (ks. esim. Carlton-Ford & Boop, 2010).

Sisällissodan vihollisasetelmat ja väkivalta ovat myös erityisen vahingollisia nuorimpien ikäluokkien henkiselle ja psyykkiselle kehitykselle. Lasten ja nuorten asema yhteisössä muuttuu. Se ei määrity enää ikäkauden tai lapsen ja nuorten tarpeiden mukaan, vaan heidät asemoidaan yhteisöönsä rintamalinjojen mukaan. Ne määrittävät myös heidän arvonsa, velvollisuutensa ja lojaaliutensa kohteet, eikä heidän suojelemisensa traumaattisilta kokemuksilta tai väkivallalta ole mahdollista eikä edes ensisijaista.

Pohdin paperissani, kuinka sisällissodan väkivaltaa Tampereella todistaneet koulutytöt purkavat kokemuksiaan ja miten nämä kokemukset heijastuvat heidän sotaa koskevissa asenteissaan syksyllä 1918. Koulutytöt olivat muun siviiliväestön tavoin jääneet kaupunkiin saarroksiin keväällä, kun valkoiset lähestyivät punaisten hallussa ollutta Tamperetta ja lopulta valtasivat sen useita päiviä kestäneiden taisteluiden jälkeen.

Keskeiset kysymykset kietoutuvat väkivallan ympärille. Sotatoimien keskellä koulutytöt olivat olleet sekä potentiaalisia uhreja että silminnäkijöitä. Pyrin lukemaan heidän teksteistään, millaisia tuntemuksia ja tunteita poikkeuksellisen väkivallan kokeminen ja näkeminen herätti sekä arvioida, millaisia keinoja heillä oli käsitellä tunteitaan.

Toinen kysymys koskee väkivallan oikeutusta ja selittämistä: Millaisia perusteluja koulutytöt esittivät väkivallalle ja kuinka he selittivät ihmisen tappamiseen mahdollisesti liittyneet moraaliset ristiriidat? Lopuksi arvioin, millaiseen ideologiseen viitekehykseen tytöt pyrkivät sisällissotatulkinnoissaan asemoimaan.

Esitykseni lähdemateriaali koostuu syys-lokakuussa 1918 kirjoitetuista kouluaineista, joissa koulutytöt kertovat edellisen kevään tapahtumia Tampereella.

Sture Lindholm, Åbo Akademi: Dragsvikin unohdettu ja tukahdutettu muisto: muistitieto ja historiapolitiikka ruotsinkielisellä Länsi-Uudellamaalla

I den här presentationen diskuteras hur inbördeskrigets minne har behandlats på svenskspråkigt håll i Finland. Fokus i presentationen ligger på västra Nyland, ett av de områden i Svensk-Finland som drabbades hårdast av inbördeskrigets motsättningar. I Västnyland finns det två viktiga minnesmonument som berättar om den vita terrorn efter kriget, Västankvarn i Ingå och minnesmärket i Ekenäs invid Dragsvik, strax utanför det forna fånglägret, idag Nylands brigads garnison. Bägge platserna är nationellt sett viktiga för minneskulturen, och fånglägret i Dragsvik gav upphov till Finlands största massgrav. Men på lokal och regional nivå har de fått en undanskymd betydelse, och fånglägret i Dragsvik har närmast förträngts i ortsbefolkningens medvetande.

Presentationen baserar sig delvis på min fackbok Fånglägerhelvetet Dragsvik - massdöden i Ekenäs 1918 (Proclio 2017) och i den diskuteras frågor kring minneskultur och historiepolitik, med särskild betoning på hur fånglägren och inbördeskrigets följder har behandlats på svenskspråkigt håll i Finland.

(Esitelmä pidetään suomeksi.)

Olli Kleemola (Turun yliopisto): Kuvateosten sisällissota. Sisällissodan representaatiot sotienvälisen ajan kuvateoksissa

Esitelmässäni tarkastelen Suomen sisällissodasta maailmansotien välisenä aikana julkaistuja kuvateoksia historiallisina lähteinä. Käytännössä esitelmäni keskittyy sisällissodan valkoisen osapuolen näkemyksiin, sillä punaista näkökulmaa esille tuovia kuvateoksia ei sotienvälisenä aikana ilmestynyt. Tarkastelen kuvateoksia historiallisen kuvatutkimuksen metodein ja vastaan esitelmässäni seuraaviin kysymyksiin:

- Millaiseen kontekstiin sodan aikana otetut kuvat on sodan jälkeen julkaistuissa kirjoissa liitetty? Miten kuvien sanoma on muuttunut?

- Mitä sodan osa-alueita kuvakirjoissa on jätetty huomiotta? Mitä osa-alueita on korostettu?

Keskeisiä lähteitä ovat Suojeluskuntien ylipäällikkönä toimineen Lauri Malmbergin 1930-luvulla laatimat kuvateokset *Suomen vapaussota kuvissa I-II* ja *Vapaussodan kuvahistoria*. Kuvateokset ovat perinteinen sotahistorian julkaisumuoto, jossa sodan aikana otettuja valokuvia hyödynnetään uudelleen, tavoitteena luoda kokonaiskertomus sodan tapahtumista. Kuvateoksia voidaan myös tarkastella mitä poliittisimpana medianana. Niillä on ollut keskeinen rooli monissa ”historiasodissa”, kuten esimerkiksi Saksassa käydyssä debatissa ensimmäisen maailmansodan tulkinnasta. Patrioottiset kuvakirjat, kuten Wilhelm Reetzin toimittama ja Ullstein Verlagin kustantamana vuonna 1934 ilmestynyt teos *Eine ganze Welt gegen uns. Geschichte des Weltkrieges in Bildern*, esittelivät ensimmäisen maailmansodan saksalaisotilaan yksilöllisenä sankarina, joka ei hävinnyt taistelussa mutta joutui

antautumaan, kun kotirintama petti. Näin kuvateokset osallistuivat hyvin merkittävällä tavalla ”voittamattoman Saksan armeijan” myytin rakentamiseen.

Suomalaisella historiantutkimuksen kentällä kuvateoksia ei toistaiseksi ole käytetty lähdeaineistona sodan esittämistä ja muistamista tutkittaessa, vaikka kyseessä on laajan levinneisyytensä vuoksi varsin merkittävä media. Sosiaalipsykologi Harald Welzerin mukaan muistimme tarvitsee kuvia, joihin kerrottu ja muistettu historia kiinnittyy. Welzer menee lausunnoissaan jopa niin pitkälle, että hänen mukaansa ei ole olemassa historiaa ilman kuvia. Myös saksalainen filosofi Walter Benjamin on todennut historian olevan läsnä nykypäivässä nimenomaan kuvien kautta.

Hanna Korsberg, Laura-Elina Aho, Iris Chassany & Sofia Valtanen (Helsingin yliopisto): Fellmanin pelto – 22 000 ihmisen elävä monumentti

Huhti-toukokuussa 1918 yli 20 000 henkeä koottiin Lahdessa Fellmanin pellolle odottamaan siirtoa Hennalan kasarmin alueelle vankileirille. 95 vuotta sisällissodan päättymisen jälkeen 28.4.2013 performanssitaiteilija Kaisa Salmi (s. 1968) käynnisti osallistavien esitysten sarjan teoksella Fellmanin pelto – 22 000 ihmisen elävä monumentti. Se oli paikkasidonnainen (siiten specific) esitys, johon osallistui lähes 10 000 ihmistä.

Esitelmässämme käsittelemme Fellmanin pelto - 22 000 ihmisen elävä monumentti -esitystä pohtien osallistavan esityksen merkitystä menneisyyden tapahtumien käsittelyssä. Miten sisällissotaa muistetaan ja käsitellään osallistavan esityksen keinoin? Esitystutkija Diana Taylorin mukaan esitys voi tehdä traumaattisen historian näkyväksi ja ymmärrettäväksi. Esitykset voivat välittää ja siirtää yhteisön kollektiivista muistia, historiaa ja arvoja uusille ryhmille ja/tai sukupolville. (Taylor 2003, 191, 208.) Esityksen osallistajat toteuttivat kollektiivisesti koreografioituja liikkeitä, jotka toimivat kokemusta välittävinä ja synnyttävänä kehollisina tekoina. Näitä olivat esimerkiksi leipäpalojen etsiminen ja käsien kohottaminen avunpyyntöön.

Tutkimuksemme aineistona on muun muassa tapahtuman Facebook-ryhmässä käyty keskustelu, jossa osallistujat jakoivat osin ristiriitaisiakin kokemuksiaan ja tuntojaan esitykseen osallistumisesta. Keskustelun perusteella voidaan sanoa, että esitys vaikutti osallistujiinsa lisäämällä ymmärrystä menneisyyden traumaattista tapahtumaa ja sen osapuolia kohtaan. Se herättää myös pohtimaan missä määrin esitys voi rakentaa sovintoa menneisyyden ja nykyhetken välille ja tuottaa kollektiivista kehollista myötäelämistä.

Joni Krekola (Eduskunnan kirjasto): Sisällissodan jäljet edustuksellisessa demokratiassa

Syksyllä 1917 eduskuntaan valittiin 92 työväenpuolueen edustajaa, joista yksi hyväksyttiin mukaan sisällissodan jälkeen koolle kutsutuille valtiopäiville. Muut eduskuntaryhmän jäsenet pyrittiin pidättämään ja tuomitsemaan valtiorikosoikeudessa. Tynkäeduskunta teki muutoksia

hallitusmuotoon ja ehti vaihtaa tasavallan monarkiaksi ennen saksalaissuuntauksen romahdusta.

Esityksessä käydään läpi SDP:n eduskuntaryhmän jäsenten kohtalot sisällissodan jälkiselvittelyissä ja pohditaan, millaisia jälkiä vasemmiston sivuuttaminen eduskuntatyöstä aiheutti sekä vuonna 1918 että myöhemmin 1920-luvulla.

Anna Laakkonen (Itä-Suomen yliopisto): Suomen sisällissota viholliskuvan kulmakivenä 1920-luvun Neuvosto-Karjalan suomalaisessa sanomalehdistössä

Esitelmäni perustuu pro gradu -tutkielmaani ”*Suomeen on Karjala sidottu, mutta ei lahtari-Suomeen...*” *Viholliskuvan ja identiteetin rakentaminen Neuvosto-Karjalan suomalaisessa sanomalehdistössä 1920-1929*, jossa tutkin Neuvosto-Karjalan suomalaisen sanomalehdistön rakentamaa viholliskuvaa valkoista Suomea kohtaan vuosina 1920-1929. Viholliskuvan käänköpuolena peilautui Karjalaan muuttaneille suomalaisille rakennettava identiteetti, joka näyttäytyi osin suomalaisessa, osin karjalaisessa ja osin bolshevistisessä muodossa. Jatkan aiheesta väitöskirjatyöhön laajentaen tarkastelun vuoteen 1937 saakka, jolloin lehti lakkautettiin porvarillisena ja neuvostovastaisena propagandajulkaisuna.

Suomen sisällissota muodosti Neuvosto-Karjalassa olleiden suomalaisten vihan perustan ja oikeutti pohjimmitaan viholliskuvan rakentamisen. Koko 1920-luvun ajan sisällissodan muistoa ylläpidettiin aktiivisesti ja sitä käytettiin yhtenä yleisimmistä viholliskuvan luomisen oikeutusperusteista. Vuonna 1918 tapahtuneet väkivaltaisuuudet olivat syynä siihen, että osa punaisista suomalaisista oli päätenyt Neuvosto-Venäjälle, joko omasta valinnastaan tai siihen pakotettuina. Sisällissodan tapahtumat näyttivät muodostavan selkeän perustan Neuvosto-Karjalassa asuvien suomalaisten identiteetille. Se oli osa kirjoittajien menneisyyttä, mutta uuden sodan visio kangasteli myös tulevaisuudessa.

Merkittävässä osassa Suomen sisällissotaa koskevassa sanomalehtikirjoittelussa oli muistutus valkoisten suomalaisten vihollisuudesta sekä punaisten häviöön johtaneiden syiden pohtiminen. Merkittävimiksi syiksi tappiolliseen loppuratkaisuun listattiin punaisten joukkojen heikko johtaminen sotatilanteessa ja kommunistisen puolueen puute. Nämä seikat olivat sidoksissa toisiinsa ja jälkiviisaasti nähtiin, että ilman kommunistista puoluetta sisällissodan voitto olikin ollut käytännössä mahdoton saavuttaa. Vuonna 1918 perustetun Suomen kommunistisen puolueen johtamana uusi vallankumous julistettiin tulevaksi ja punaiset siinä voitokkaiksi.

Vuoden 1918 uhrin nähtiin raskaana tappiona, mutta sisällissota pyrittiin perustelemaan järkisyin. Suomalaisten julkaisemien sanomalehtien *Karjalan Kommuunin* ja *Punaisen Karjalan* pääkirjoituksissa lukijaa lohdutettiin sillä, että punaiset olivat vahvistamassa panoksellaan neuvostovaltaa, vaikka punaista Suomea ei onnistuttukaan luomaan. Kuten valkoisen Suomen edustajat perustelivat järjettömältä tuntuneet väkivallantekonsa kansallisen edun nimissä idästä nousevaa uhkaa vastaan, myös punaiset näkivät sisällissodan uhrauksilla ylevämmän tarkoituksen. Punaisella puolella taistelleiden ansioksi laskettiin Neuvosto-

Venäjänsuojajien: sisällissodassa kamppailun katsottiin toimineen puskurina itään. Pääkirjoituksissa korostettiin, että osaltaan heidän taistelunsa avulla neuvostovallan oli (ollut) mahdollista kasvaa mahtavammaksi.

1920-luvun alussa *Karjalan Kommuunin* pääkirjoituksissa keskityttiin lähinnä porvarillisen Suomen parjaamiseen, mutta vuosikymmenen kuluessa osansa tilinteosta saivat myös vuonna 1918 punaisella puolella taistelleet. Sosialidemokraatteja pidettiin jo 1920-luvun puolivälissä käytännössä pahempina vihollisina kuin valkoisen Suomen edustajia, olivathan entiset aseveljet antautuneet myöhemmin poliittiseen yhteistyöhön entisten vastustajiensa kanssa. Sosialidemokratian edustajat nousivat vihollisen ruumiillistumina Mannerheimin rinnalle 1920-luvun puolivälin jälkeen.

Petteri Systä (Turun yliopisto): Punainen teollisuuskaupunki valkoisessa Suomessa?

Tampereen vuoden 1918 sisällissotaa on tutkittu paljon, mutta sen jälkeinen aika on jäänyt suhteellisen vähälle huomiolle ottaen huomioon, kuinka erityislaatuinen ikkunan se tarjoaa sisällissodan jälkeiseen selviytymisprosessiin. Tampere oli suurimmista kaupungeista (Helsinki, Turku ja Viipuri) ainoa, jossa oli demokratioituneessa kaupunginvaltuustossa vasemmistoenemmistö maailmansotien välisenä aikana. Siten “hävinneet” käyttivät kaupungissa kunnallista valtaa tilanteessa, jossa valtakunnallisesti poliittisen paradigman määrittivät suojeluskuntien, vahvasti porvarillisen kansalaisyhteiskunnan ja eduskuntaenemmistönsä kautta “voittaneet”. Toisaalta 1918-1919 tehdyt kunnallislakien lisäykset johtivat porvarillisen vähemmistön vaikutusvallan kasvuun Tampereella – muun muassa vakinaisten määrärahojen korotuksiin ja uusien myöntämiseen saman valtuustokauden aikana vaadittiin määräänemmistö.

Esityksessäni tarkastelen Tampereen sisällissodasta selviämisprosessia ja samanaikaista demokraattisen vallankäytön muotoutumista valtuustokeskustelujen kautta. Erityisesti käsittelen sotaa välittömästi seuranneiden vuosien symbolisia kiistoja, joissa taisteltiin välillisesti sisällissodan tulkinnasta. Heti tammikuussa 1919 väiteltiin valtionhoitaja Mannerheimin virallisesta vastaanottamisesta, helmikuussa huhtikuussa järjestettävistä “vapausjuhlista” ja loppuvuonna valtuusto otti kantaa itsenäisyyspäivän viettoon Tampereella. Symboliset kiistat eivät kuitenkaan rajoittuneet välittömästi sisällissotaa seuranneeseen vuoteen 1919. Esimerkiksi 1922 kiisteltiin Hämeenpuiston vapaudenpatsaan kohtalosta, kun valtuuston vasemmistoenemmistö oli tehnyt päätöksen sen purkamisesta. Porvarillinen vähemmistö laati suunnitelman päätöksen estämiseksi sopien pankkien kanssa kaikkien lyhytaikaisten luottojen irtisanomisesta. Se lähetti myös edustajansa Yrjö Raevuoren valtiovarainministeri Risto Rydin luokse, jotta valtiokin kieltäytyisi lainanannosta siihen saakka, kunnes patsaan purkupäätös peruttaisiin. Lopulta patsas jäi paikalleen.

Esityksessäni argumentoin, että Tampereen näkeminen “punaisena kaupunkina” “valkoisessa Suomessa” on liioittelua. Vaikka työväenliikkeellä oli valtuustossa enemmistö, valtakunnallinen tilanne ei voinut olla heijastumatta myös Tampereelle. Aloite oli

porvarillisella osapuolella. Kukaan tuskin olisi uskaltanut edes ehdottaa virallista muistojuhlaa sodan punaisille uhreille - muistomerkkikin pystytettiin Kalevankankaan hautausmaalle asevelihengessä vasta ennen jatkosotaa. Silti tapausesimerkkinä maan selväpiirteisimmän teollisuuskaupungin kunnallispoliittisen vallankäytön ja käytäntöjen tarkastelu on kiintoisa ikkuna laajemminkin demokratisoitumiseen ja sisällissodasta selviämisen prosessiin Suomessa.

Hannu Takala (Lahden kaupunginmuseo): Punakaartin jäljet taistelulentäällä – taistelu Lahdesta 1918 arkeologian lähteissä

Keväällä 1918 Lahti oli punakaartilaisten läpikulkupaikka. Rintamalle matkanneet joukot odottelivat kaupungissa kuljetuksia ja toisaalta rintamalta tuotiin haavoittuneita kaupungin sairaaloihin. Sota oli kaukana.

Tampereen menetys ja saksalaisten maihinnousu Hangossa ja Loviisassa aiheuttivat sen, että Lahden punakaarti alkoi linnoittaa kaupungin korkeimpien mäkien etelärinteitä kaivamalla niihin taistelukaivantoja ja poteroita. Kaupunkiin 19.4. hyökänneet saksalaiset otettiin vastaan näissä kaivannoissa, mutta kiivaiden taistelujen jälkeen saksalaiset saivat työnnettyä punakaartilaiset kaupungin pohjois- ja länsipuolen harjukukkuloille. Kaupungin länsipuolella joukot olivat vain noin 150 metrin päässä toisistaan. Alkoi 12 päivää kestänyt taistelu Lahdesta, joka päättyi punaisten antautumiseen vapunpäivänä. Taistelusta jäi jäljelle konekivääripesäkkeitä, tykkiasemia, taistelukaivantoja, hylsyjä, kranaatinsirpaleita ja muuta esineistöä.

Niin Lahden taisteluista kuin muistakin sisällissodan tapahtumista on tähän mennessä kirjoitettu yksinomaan historian lähteiden perusteella. Taisteluista kertovia kaivantoja tai löytöjä ei ole selvitetty kuin muutamassa tutkimuksessa (Hannu Takala: Taistelu Lahdesta 1918, Lahden kaupunki 1998; Oula Seitsonen & Liisa Kunnas: Archaeological reconnaissance of a Finnish civil war battlefield, *Journal of Conflict Archeology* 5/2009; Hannu Takala: Salpausselkä sodannäyttämönä, Pääjät-Hämeen tutkimusseuran vuosikirja 2016).

Esitelmässä kerrotaan niistä konkreettisistä jäljistä, joita taistelevat joukot ja etenkin punakaartilaiset jättivät taistelupaikoille. Toisekseen selvitetään sitä, miten jäljet sopivat yhteen arkistolähteiden ja historian tutkimuksen tietojen kanssa. Esitelmässä haetaan vastauksia kysymyksiin, miten punakaarti hyödynsi harjumaastoa taistelutoimissaan, millaisia kaivantoja kaartilaiset kaivoivat ja minne, millaisia esinelöytöjä punakaarti jätti omiin asemiinsa ja millaisia punakaartilaisten esineitä löytyi saksalaisten asemista. Lopuksi pohditaan, millaisia jälkiä punakaartilaisten mukana kulkeneet siviilit ovat voineet jättää jälkeensä.

Esitelämä perustuu Lahden museon tekemiin arkeologisiin maastotöihin 1996, 2015–2016. Kyseessä olivat yhdet ensimmäisistä sisällissotaan liittyneistä taistelupaikka-arkeologista tutkimuksista Suomessa.

Henrik Tala (Helsingin yliopisto): Tervakoski, sisällissodan onnellisten laakso

Tutuksi tulleen sanonnan mukaan Suomen kansa jakautui sisällissodan aikana kahtia punaisiin ja valkoisiin. Edelleen on totuttu ajatukseen, että siinä tilanteessa jokaisen oli valittava puolensa. Tosiasiassa enemmistö suomalaisista jäi tai ainakin pyrki jättäytymään konfliktissa puolueettomaksi ja ulkopuoliseksi ja jatkoi elämäänsä normaaliin tapaan. Usein se oli hankalaa, sillä vallankumouksen ja sota vaikuttivat niin paljon ihmisten lähiympäristöön, että irrottautuminen ei ollut mahdollista.

Vallankumouksellisen alueen Suomessa oli kuitenkin yksi erityisalue, jossa konfliktia hädin tuskin huomasi: Hämeenlinnan ja Riihimäen välissä sijaitseva Tervakosken paperitehdasyhteisö. Siellä ei ryhdytty vallankumoukseen, ei lähetetty osastoa rintamalle, ei harjoitettu väkivaltaan entistä vallanpitäjää kohtaan, ei edes haluttu pysäyttää töitä tehtaassa. Vastaavasti vallan palauduttua porvarilliselle puolelle ei tapahtunut vangitsemisia, ei pidetty oikeudenkäyntejä eikä lähetetty työväestöä vankileireille.

Tervakosken poikkeuksellisuutta korostaa, että tehdaspaikkakunnat oli yleensä erityiden innokkaasti mukana vallankumouksellisessa toiminnassa. Periaatteellista väkivallan riskiä oli kohottamassa myös se, että Tervakoski sijaitsi aivan punaisten valta-alueen ytimessä, eteläisessä Hämeessä. Strategisesti Tervakoski oli merkittävällä alueella, sillä maan tärkeimpään rautatieristeykseen Riihimäellä oli vain 15 kilometriä. Kaikesta tästä huolimatta Tervakoski pysyi rauhallisena ja hiljaisena sodan aikana.

Tapahtumakehityksen taustat juonsivat juurensa tehtaan pitkän ajan toimintatavoista. Keskeistä oli se, että tehtaalla oli vuosikymmenten ajan valvottu työväkeä ja pyritty torjumaan ulkopuolisten vaikutteita. Tervakosken ominaispiirre oli, että käytännössä kaikki työntekijät asuivat tahtaan omistamissa kiinteistöissä tehtaan välittömässä läheisyydessä. Siten väki oli jatkuvan tarkkailun alla, ja kaikki arveluttavaan toimintaa ryhtyminen oli nopeasti esimiesten tiedossa ja siten aina potentiaalinen syy työntekijän irtisanomiselle. Ulkopuolisten agitaattorien tuloa torjuttiin seulonnalla rekrytointivaiheessa.

Omalla tavallaan yhteisöä muokkaava tekijä oli, että Tervakoskella toimittiin edelleen monella tapaa vanhakantaisen kartanotalouden hengessä. Merkittävä osa työläisten palkoista maksettiin erilaisina luontaisetuina. Asunto kuului palkkaan, terveydenhuolto ja lasten päivähoito kuuluivat etuihin, työntekijöille annettiin tehtaan puolesta pieni viljelypalsta, ja Tervakoski Oy kustansi entisten työntekijöiden eläkkeet. Sen myötä työntekijöillä ei ollut uskallusta sellaiseen riskiin, minkä jyrkkä edunvalvonta tai poliittinen työväentoiminta olisi aiheuttanut. Monissa muissa Suomen paperitehtaissa oli jo pitkään ollut käytössä rahapalkka, mikä oli johtanut työväestön henkiseen irtaantumiseen tehdasyhteisöstä ja luonut maaperän työväenliikkeen radikalisoitumiselle.

Loppujen lopuksi Tervakoskella oltiin myös onnekkaita, sillä taistelut eivät koskaan tulleet kylän lähettyville. Siten molempien osapuolten harjoittama rintamanselustan turvaamista

tavoitellut väkivalta siviiliväestöä kohtaan ei koskaan yltänyt Tervakoskelle. Onnekasta myös oli, että Tervakosken vallanvaihdoksen toteuttivat saksalaiset, joilla ei ollut intressiä pönkittää asemaansa itsetarkoituksellisella väkivallalla.

Anna Warsell (Jyväskylän yliopisto): Punaorpojen huolto ja lapsuuskokemukset sodassa ja sodan jälkeen Ruovedellä 1918–1924

Vuoden 1918 sodan jälkeen Suomeen jäi sosiaalihuollon tiedonkeruun mukaan noin 14 400 lasta ilman huoltajaa. Lapsista lähes 90 % oli punaisen puolen jälkeläisiä. Isättömät lapset jaettiin kahteen ryhmään: Valkoisten puolen lasten huolto järjestettiin eläkkeen turvin, ja punaorvot jätettiin kuntien köyhäinhoidon varaan. Punaorvot muodostivat nuoren valtion uudelle sosiaalihuollukselle pikaista ratkaisua odottavan valtavan sosiaalisen, taloudellisen, moraalisen sekä poliittisen ongelman.

Pro gradu-työssäni olen tutkinut Ruoveden kunnan punaorpohuoltoa sekä punaorpojen muisteltua lapsuutta Ruovedellä vuoden 1918 sodan aikana ja sodan jälkeen vuosina 1918 – 1924. Olen selvittänyt kuinka monta punaorpoa Ruovedellä oli sodan päätyttyä ja miten Ruoveden kunta selviytyi heidän huoltamisestaan sekä millaisena punaorvot kokivat lapsuutensa Ruovedellä.

Tutkimukseni lähtökohtoina ovat Ruoveden kunnan ja sosiaalihuollon välinen kirjeenvaihto sekä Ruoveden kunnan köyhäinhuoltohallituksen ja lastenkotien punaorpojen huoltoa koskevat asiakirjat. Punaorpojen lukumäärän selvitin yhdistämällä Ruoveden seurakunnan rippikirjojen, Sosiaalidemokraattisen puolueen sodanjälkeisen tiedonkeruun, Ruoveden kunnan punaorpojen sosiaalihuollukselle kootun avunsaajien tilaston sekä Suomen sotasurmat 1914 – 22-tietokannan esittämät tiedot ruoveteläisistä punaorpaperheistä. Sosiaalihuollon vuonna 1919 tekemän selvityksen mukaan Ruovedelle jäi 200 punaorpoa, mutta edellä esitettyjen aineistojen perusteella alle 15-vuotiaitten punaorpojen lukumäärä toukokuun lopussa vuonna 1918 Ruovedellä oli 285. Voidaan olettaa, että heti sodan jälkeen tehtyjen tiedonkeruiden perusteella annettu arvio 14 400 punaorvosta on ollut liian pieni koko Suomessa.

Ruoveden kunta oli kasvaneiden köyhäinhuoltomenojen ja lastenkotien perustamisen vuoksi pakotettu hakemaan valtionapua punaorpohuoltoa varten. Valtionavun ehtona oli sosiaalihuollon tarkkojen ohjeiden noudattaminen ja tarkastajien valvonnan alaiseksi joutuminen, mikä johti Ruovedellä punaorpojen asialliseen huoltoon eikä heitä viranomaisten taholta kohdeltu kalliin tai eriarvoisesti muihin köyhäinavun saajiin nähden.

Tutkin muistelukerrontaa analysoimalla millaisena lapset kokivat sodan tapahtumat ja sodanjälkeisen köyhyyden. Muisteltua lapsuutta kuvailin sekä kahden ruoveteläisen punaorvon muistelukirjoitusten pohjalta että muutaman muun sodan tai sodan jälkeisten vaikeuksien kokeneiden kertomuksien perusteella. Vaikka viranomaislähteiden mukaan punaleskien perheitä kohdeltiin asianmukaisesti ilman näkyvää syrjintää tai halveksuntaa, muistelevat punaorvouden itse kokeneet lapsuuttaan katkeruuden ja surun kokemusten täyttämänä.

Ruoveteläisten vuoden 1918 sodan aikaiset lapsuuskokemukset ovat hyvin samankaltaisia kuin aiemmissa tutkimuksissa. Ruoveteläiset muistelijat eivät kuitenkaan kerro nähneensä ampumista tai tappamista, sillä väkivallasta yleensä vain kuultiin tai kerrottiin, vain harvat kokivat varsinaista väkivaltaa itse. Monet perheet pakenivat sodan jaloista ja piilopaikkoja etsittiin maaseudulla usein metsistä. Lapset olivat kokeneet uhkailua, pelottelua, vangitsemisia sekä epätietoisuutta sukulaisten kohtaloista. Muistelijat kertoivat selviytymiskeinoista, pakomatkoista, isien ja veljien kuolemista tai vangitsemisista ja ruuan puutteesta. Ruovedellä lapset yleensä säästyivät isänsä kuoleman näkemiseltä. Sodan vaikutuksista omaan elämään ei aiempien tutkimusten tapaan tässäkään aineistossa ollut eroja sillä, kumpaan sodan osapuoleen kertojat olivat kuuluneet.